

**Pécsi Tudományegyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Interdiszciplináris Doktori Iskola
Politikatudományi Doktori Program**

Lechner Zoltán

**OROSZORSZÁG ÉS TÖRÖKORSZÁG 2015-2016-OS KONFLIKTUSÁNAK
GEOPOLITIKAI ÉS GEOÖKONÓMIAI ELEMZÉSE
TÉZISFÜZET**

Témavezető:
Dr. Kacziba Péter
egyetemi adjunktus
Pécs, 2023

I. BEVEZETÉS

Három nappal azután, hogy 2022. február 21-én egyoldalúan elismerte a két kelet-ukrajnai szeparatista entitás – a donyecki és a luhanszki „népköztársaságok” – függetlenségét, Oroszország katonai offenzívát indított Ukrajna ellen. Az ország keleti felében 2014 óta zajló, földrajzi kiterjedésében és intenzitásában korlátozott háború helyét az ország teljes területére kiterjedő agresszió váltotta fel, melynek intenzitása legfeljebb annyiban tekinthető korlátozottnak, hogy tömegpusztító fegyverek bevetésére nem került sor (Rácz, 2022). Az orosz geopolitikai diskurzusban „különleges műveletként” aposztrofált háború megindulása óta a nemzetközi kapcsolatokkal, geopolitikával és biztonságpolitikával foglalkozó társadalomtudósok figyelme Oroszországra és a konfliktusra összpontosul, ennek nyomán számtalan elemzés látott napvilágot a támadás okai és következményei kapcsán.

A disszertáció leadásakor immár több mint egy éve tartó fegyveres konfliktussal összefüggésben egy másik „eurázsiai” hatalom, Törökország is kiemelt elemzői figyelemben részesül. Ankara ambivalens reakciója a háborúra a török geopolitikai gondolkodás és a hidegháború utáni török külpolitika ismeretében aligha lehet meglepő. A politikai vezetés elítélte az orosz agressziót, és négy nappal a támadás kezdete után bejelentette, hogy az 1936-os montreux-i egyezményre hivatkozva lezárja a Boszporuszt és a Dardanellákat a hadviselő államok hadihajói előtt, elismerve ezáltal, hogy háború zajlik a Fekete-tenger túlsópartján (Egeresi, 2022). Törökország ugyanakkor a nyugati államoktól eltérően nem fogantatosított Oroszországgal szemben gazdasági szankciókat, és az európai államok orosz energiaforrásokról való „leválási” törekvéseit kihasználva 2022 első felében jelentősen növelte az Oroszországtól megvásárolt kőolaj mennyiségét (Reuters, 2022). Ankara emellett az ukrán nagykövet kérése ellenére sem zárta le a török légteret az orosz légijárművek elől, és fenntartásainak adott hangot Finnország és Svédország NATO-csatlakozására vonatkozólag (Lukov-Murphey, 2022).

Az, hogy a geopolitikai szempontból kulcspozíciót elfoglaló, a Fekete-tengert a Földközi-tengerrel összekötő szorosokat ellenőrző kis-ázsiai állam külpolitikai orientációja, illetve Oroszországgal való kapcsolata az elkövetkező időben miként alakul, Washingtonból, Brüsszelből és Moszkvából szemlélve egyaránt fontos tényező. Ebből következik a dolgozat premisszája, amely magyarázó erővel bír az értekezés témaválasztását illetően: az orosz-török viszony az „eurázsiai sakktabla” egyik fontos bilaterális kapcsolatrendszere, amely számos regionális és globális folyamatra – fegyveres konfliktusok; nemzetközi kereskedelem;

migrációs tendenciák; energetikai kapcsolatok – hatást gyakorol. A két állam viszonyának alakulása Magyarország számára szintén nem érdektelen. A magyar külpolitika „keleti nyitása” jegyében a Fidesz-kormány az elmúlt években a Törökországgal és Oroszországgal való kapcsolatokat egyaránt szorosabbra fűzte, ebből következően hazánk geopolitikai helyzetére és mozgásterére kihatással lehet, hogy a két állam dinamikus változó viszonyában az együttműködés vagy a rivalizálás ösztönzői dominálnak. Orbán Viktor 2016 márciusában (azaz a disszertációban feldolgozott orosz-török válság idején) megtartott évértékelő beszédében ennek megfelelően mindkét eurázsiai hatalmat a magyar nemzeti érdekek szempontjából kiemelkedően jelentős szereplőként azonosította:

„Nem indokolatlan tehát a kérdés, hol tart ma Magyarország a világpolitikai térben. Úgy tűnik, hiába múlnak az évszázadok, vannak dolgok, amelyek állandóak. Látunk állócsillagokat, melyekhez odatájolhatjuk saját hajónk helyzetét. Nyugaton, a németül beszélő népek világa, a vaskancellárok földje. Keleten, a nálunk százszorta nagyobb szláv katonanépek birodalmi. Délre, a félhold hatalmas embertömegei, a kiapadhatatlan darázs-fészkek zsongása. Ma is ez a mi három tájolási pontunk: Berlin, Moszkva és Isztambul, pontosabban Ankara. (...) A magyarok csak akkor lehetnek függetlenek (...), ha mindhárom egyszerre érdekelt Magyarország függetlenségében és gazdasági fejlődésében. (...) Ugyanebből a logikából következik, hogy ne engedjük belerángatni magunkat se német-, se orosz-, se törökellenes nemzetközi akciókba. Nem magyar érdek csatlakozni azokhoz a nemzetközi akciókhoz, melyek tiszteletlenek, sértőek, és belegyalognak egy-egy ország nemzeti önérzetébe. Hol a második világháborús gyászos szerepe miatt; hol azért, mert nem követi a nyugati demokratikus mintákat; hol azért, mert az elutasított európai uniós csatlakozása helyett most regionális vezető szerepre tör egy muszlim civilizációjú térségben, annak minden politikai következményével együtt. (...) Moszkva, ha akarná se tudná a szabadságot a politikája középpontjába állítani, mert fejében és történelmében minden mást megelőz a hatalmas területek összetartásának parancsa. És mégis miért akarjuk Törökországot a mi kényes politikai colstokunkkal mérni, ahelyett, hogy elismernénk, iszlám talapzata ellenére rengeteg energiát mozgósít, hogy nyugatosodjék. (...) Béke, együttműködés, kereskedelem, kölcsönös befektetések, nekünk kedvező regionális egyensúly, kiállítás az érdekeink mellett. Ezek a magyar nemzeti külpolitika alapvetései” (Magyarország Kormánya, 2016).

Mindezek alapján egyértelműen kijelenthető, hogy Törökország és Oroszország kapcsolatrendszerének tudományos igényű elemzése az Európai Unió, a NATO és Magyarország szempontjából egyaránt hasznos és indokolt. Az elmúlt két évtizedben a két állam kapcsolatának talán legintenzívebb és legellentmondásosabb epizódja 2015-2016-ban zajlott le. A szíriai háborúhoz kötődő, 2011 óta fokozatosan növekvő orosz-török geopolitikai feszültség egy 2015. november 24-i incidens nyomán hét hónapon át tartó válságot eredményezett a két állam kapcsolatában, amelyet 2016 nyarától meglepő módon nem lassú és fokozatos enyhülés, hanem az orosz-török együttműködés váratlan elmélyülése követett. Azt, hogy a pozitív fordulat nem volt előre prognosztizálható, jól szemlélteti az orosz külpolitika nemzetközileg elismert szakértője, Dimitrij Trenyin 2016. március végi, konklúzióját tekintve tévesnek bizonyult helyzetértékelése: *„Moszkva és Ankara a belátható jövőben riválisok vagy akár ellenségek lesznek. Az orosz beavatkozás Szíriában, amely a törés valódi oka volt – a légi incidens csak ürügyként szolgált –, aláásta Törökország regionális politikáját, és megsértette Szíriához fűződő materiális érdekeit. Egészen addig, amíg Recep Tayyip Erdoğan török elnök van hatalmon és Oroszország a jelenlegi irányban halad tovább, az orosz-török kapcsolat a legjobb esetben is csak konfliktuskezelési gyakorlat lesz”* (Trenin, 2016: 2).

II. AZ ÉRTEKEZÉS CÉLJAI ÉS A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA

Az értekezés célkitűzése az Oroszország szíriai katonai intervenciójának kezdete (2015. szeptember 30.) és a bilaterális válságot követő normalizációs folyamat formális lezárása (2017. május 3.) közötti időszak orosz-török interakcióinak részletes és kontextualizált elemzésén keresztül specifikus és általános következtetések levonása a két állam viszonyrendszerére, illetve a 21. századi nemzetközi kapcsolatok természetére vonatkozóan. Hat év távlatából ez a szükséges elemzői rálátás birtokában már megvalósítható, ami ugyanakkor korántsem jelenti azt, hogy a téma elvesztette volna az érvényességét. Utóbbi támogatja alá, hogy a nemzetközi sajtó a disszertáció megírásának ideje alatt (2020-2022) az orosz-ukrán konfliktus (Tokyay, 2021), a problémás török-amerikai viszony (Kramer-Gall, 2021), valamint a szíriai háború fejleményei (Goncharenko, 2020) kapcsán többször is foglalkozott a 2015-2016-os orosz-török ütközéssel. Az említett időszak fókuszba helyezését indokolja továbbá, hogy a bilaterális válság, illetve annak gyors megoldása kiválóan szemlélteti az orosz-török viszony ellentmondásait, a rivalizálás és az együttműködés valószínűtlen keverékét.

Magyar nyelven az említett másfél éves időszakra fókuszáló hosszabb tudományos elemzés tudomásom szerint ezidáig nem készült, az értekezés ezért remélhetően gazdagítani fogja az orosz-török kapcsolatokkal (pl.: Kalmár, 2013; Kozma, 2016; Pénzváltó, 2020; Szigetvári,

2014), valamint a török és orosz geopolitikai gondolkodással (pl.: Dudlák, 2020; Egeresi, 2017; Gyurgyák, 2018; Sz. Bíró, 2017; Szilágyi, 2019) foglalkozó, magyar politikatudósok és nemzetközi kapcsolatok szakértők által elkészített munkák körét.

A témaválasztásnak ugyanakkor nemcsak szakmai, hanem személyes okai is vannak. Első komolyabb (tudományos igényűnek azonban csak a legnagyobb jóindulattal nevezhető) írásomban, 2016-ban elkészített alapszakos diplomamunkámban személyes kíváncsiságtól vezérelve a köztudatban „arab tavaszként” rögzült 2011-es regionális forradalmi hullámmal, és azzal összefüggésben a NATO líbiai katonai intervenciójával foglalkoztam. Érdeklődésem ezután terelődött a Közel-Keleten 2011 óta feltűnő aktivitást tanúsító török külpolitikára, ami azóta is kutatásaim elsődleges tárgyát képezi. Mesterszakos diplomamunkámban – melynek rövidített változatát 2019-ben a Mediterrán és Balkán Fórum folyóiratban (Lechner, 2019a) közöltem – a török külpolitika 21. századi formaváltozásait a nyugat-balkáni török diplomáciai, gazdasági és kulturális befolyás alakulásán keresztül szemléltettem. Ezt követően Törökország Szíriával és Irakkal való kapcsolatait vizsgáltam meg az édesvízelosztás problémájának tükrében, a kutatás eredményeit a Külügyi Szemle hasábjain (Lechner, 2019b) publikálva. Az említett mesterszakos dolgozat megírása során jutottam arra a következtetésre, hogy Törökország regionális politikáinak vizsgálata során Oroszország szinte minden esetben megkerülhetetlen tényező. Ettől a felismeréstől vezérelve döntöttem úgy, hogy alaposabban megismerkedem az orosz geopolitika és külpolitika témakörével – döntésem eredménye egy, a *Pólusok* folyóiratban 2020-ban megjelent, az orosz-ukrán konfliktus előzményeivel és okaival foglalkozó tanulmány (Lechner, 2020) lett. Mindezek fényében a disszertáció korábbi munkáim szintézisének, illetve logikus továbbgondolásának tekinthető.

III. KUTATÁSI KÉRDÉSEK, HIPOTÉZISEK ÉS MÓDSZERTAN

Az említett célkitűzést szem előtt tartva az értekezésben három fő kutatási kérdés megválaszolására vállalkozom:

- (1) Miért, és hogyan ütköztek a Szíriához fűződő török és orosz geostratégiai érdekek 2015-ben?
- (2) Milyen specifikus – az orosz-török kapcsolatrendszerre vonatkozó – és általános – a 21. századi nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó – következtetéseket vonhatunk le Törökország és Oroszország 2015-2016-os bilaterális válsága alapján?

(3) Mivel magyarázható, hogy a 2015-2016-os válságot nem lassú és fokozatos normalizáció, hanem a két állam váratlan gyorsasággal kibontakozó együttműködése követte?

Az értekezés hipotézisei az alábbiak szerint foglalható össze:

1. hipotézis: Abból a premisszából kiindulva, hogy a két állam befolyási övezetei több régióban (Dél-Kaukázus, Közel-Kelet, Balkán) fedik egymást, azt feltételezem, hogy Törökország és Oroszország kapcsolata a geopolitika, azaz a politikai hatalom és a földrajzi terület közötti összefüggések komplex rendszerét vizsgáló társadalomtudományi diszciplína segítségével adekvát módon értelmezhető.

2. hipotézis: Az ezredfordulót követő másfél évtizedben Törökországnak és Oroszországnak is feszültté vált a viszonya az Európai Unióval és az Egyesült Államokkal, ami egyúttal a nem-nyugati államokkal való kapcsolataik alakulására is hatást gyakorolt. Ennek kapcsán azt feltételezem, hogy a török-nyugati, illetve az orosz-nyugati kapcsolatok megromlása pozitív hatással van a két állam egymással való viszonyára.

3. hipotézis: A szíriai polgárháború kezdetével egyidőben, 2011 márciusában a NATO ENSZ BT felhatalmazással katonai intervenciót hajtott végre Líbiában. Abból kiindulva, hogy a líbiai és a szíriai konfliktusok egymással összefüggésben, a Közel-Kelet geopolitikai környezetét átalakító „arab tavasz” kontextusában bontakoztak ki, azt feltételezem, hogy a líbiai NATO-beavatkozás hatással volt a Szíriához kapcsolódó török és orosz geopolitikai percepciókra, és egymással ellentétes irányba terelte Ankara és Moszkva stratégiai törekvéseit.

4. hipotézis: A geoökonómia alaptézise szerint két, gazdaságilag egymástól kölcsönösen, de eltérő mértékben függő állam geopolitikai érdekütközése esetén az interdependencia a nagyobb gazdasági autonómiával rendelkező fél szempontjából a politikai érdekérvényesítés eszközévé válhat (Nye – Keohane, 2012: 7-16). Ehhez kapcsolódó, negyedik hipotézisem szerint a 2015-2016-os orosz-török konfliktus geoökonómiai dimenziója azt bizonyítja, hogy a gazdasági hadviselés hatékonysága a másik fél diverzifikációs lehetőségeinek a függvénye.

5. hipotézis: Mivel Oroszország stratégiai prioritása Szíriában az Aszad-rezsim támogatása és az állam területi egységének fenntartása, Moszkva szíriai kurdokkal való (periodikus) együttműködése nem értelmezhető a kurd területi autonómia melletti orosz elköteleződés bizonyítékaként. Ebből a premisszából kiindulva arra következtetek, hogy Moszkva az Ankarával való kapcsolatok pillanatnyi állapota függvényében viszonyul a szíriai kurd csoportokhoz: negatív orosz-török viszony esetén fokozza az együttműködését velük, pozitív

orosz-török viszony esetén nagyobb geopolitikai mozgásteret biztosít az ellenük fellépni szándékozó Törökországnak. Amennyiben Moszkva szíriai kurd csoportokhoz való viszonyulása az orosz-török válság alatt pozitív, a válságot követő normalizációs folyamat alatt pedig negatív irányban módosult, akkor az orosz-török és az orosz-kurd kapcsolatok alakulása között ok-okozati összefüggés feltételezhető.

6. hipotézis: Az orosz-török kapcsolatok röviddel a 2016. július 15-i törökországi puccskísérletet követően javultak látványosan. Steven R. David 1991-es, a belső fenyegetések külkapcsolatokra gyakorolt hatását elemző tanulmányából (David, 1991) kiindulva ez alapján azt feltételezem, hogy a két állam viszonyának gyors rendeződését részben rezsimbiztonsági szempontok motiválták: a török rezsim stabilitását veszélyeztető 2016. július 15-i puccskísérlet Ankarát és Moszkvát is érdekeltté tette az egymással való együttműködés elmélyítésében.

A hipotézisek vizsgálata során alkalmazott, alapvetően deduktív és kvalitatív kutatómódszertan a geopolitika klasszikus és a kritikai irányzatait ötvöző elméleti és episztemológiai felfogásból következik. Az értekezés egyfelől a klasszikus és neoklasszikus geopolitikai megközelítésből kiindulva vizsgálandó tényezőnek tekinti az objektív geopolitikai környezetet, amely statikus és dinamikus tényezők kombinációjaként fogható fel. A természetföldrajzi adottságok kapcsán osztom Tim Marshall brit elemző meglátását a természetes környezet nemzetközi kapcsolatokra gyakorolt, sokszor alábecsült szerepéről: *„A táj, ahol élünk, mindig alakította az embert. Befolyásolta a háborúkat, hatással volt a hatalom működésére, a politikai folyamatokra és a világ majd minden szegletét elfoglaló embercsoportok társadalmi fejlődésére. A technológia látszólag áthidalja a népeket elválasztó fizikai és szellemi szakadékokat, de nagyon is könnyű megfeledkezni arról, (...) hogy a bolygónkon élő 7,5 milliárd ember vezetőinek döntéseit bizonyos mértékig meghatározzák a mindnyájunkat korlátok közé szorító folyók, hegyek, sivatagok, tavak és tengerek”* (Marshall, 2019: 9). A geopolitikai környezet szintén statikus, ugyanakkor módosítható eleme a politikai és kulturális földrajz. Ebben a vonatkozásban különleges jelentőséget tulajdonítok az állami- és az etnokulturális határok egymáshoz való viszonyának, mivel a kettő közötti diszharmonia feszültségek és konfliktusok forrásaként szolgálhat.

A környezet kiemelten fontos tényezője a gazdasági, demográfiai és katonai erőforrások térbeli eloszlása, és ezzel összefüggésben a szereplők közötti globális és regionális hatalmi viszonyok dinamikus alakulása. Az erőviszonyok elemzése során a geopolitika klasszikus irányzata, illetve a nemzetközi kapcsolatok realista iskolája által alkalmazott erőegyensúly-elméletre támaszkodom. Ennek kapcsán Henry Kissinger definícióját veszem alapul: az erőegyensúly

kettő vagy több egymással versengő állam között létrejövő egyensúlyi állapot, ami „*kikényszeri az önkorlátozást abban az esetben is, ha a szabályok csődöt mondanak, és megakadályozza, hogy valamelyik politikai egység leigázza az összes többit*” (Kissinger, 2015: 17). A geopolitikai környezet elemzésekor a vonatkozó nemzetközi szakirodalom és a releváns gazdasági, demográfiai és katonai adatok feldolgozása révén az alábbi két kérdésre keresem a választ: Miként befolyásolják és korlátozzák a statikus földrajzi körülmények a vizsgált államok külpolitikai lehetőségeit? Hogyan alakították a Törökországot és/vagy Oroszországot közvetlenül vagy közvetetten érintő jelentős események és folyamatok (a szovjet blokk felbomlása, Irak 2003-as megszállása, az „arab tavasz”, az Egyesült Államok Közel-Keletről való fokozatos kivonulása, a Krím annexiója vagy a szíriai kurdok térnyerése) az érintett állami és nem állami szereplők közötti erőegyensúlyi viszonyokat?

Értelmezésem szerint a geopolitikai környezet vizsgálata szükséges és indokolt, mivel az említett természet- és társadalomföldrajzi tényezők jelölik ki az adott állam geopolitikai mozgásterét a globális és regionális térben. Alapvető tévedésnek tartom ugyanakkor a felfogást, miszerint a földrajz nemcsak befolyásolja, hanem determinálja is a külpolitikai lépéseket és az államközi kapcsolatokat. A földrajzi determinizmus csapdájába esett elemző a geopolitika törvényszerűségeivel igyekszik magyarázni a múlt történéseit; miközben a természettudományok pozitívista szemléletéből kiindulva az objektív tényezők vizsgálata révén próbál több éves vagy akár évtizedes távlatokban a „jövőbe látni”. Ennek kapcsán érdemes felidézni Bibó István *Az európai társadalomfejlődés értelme* című tanulmányában megfogalmazott intelmeket: „*Azok a sémák, amelyek a politika tudományos sémájának az igényével lépnek fel, nem jelentenek többet, mint bizonyos tapasztalatanyagokra alapozott általánosságokat, amelyeket az illető általánosságok vallója a történelemben tetszés szerinti példákkal igazolhat, az ellenlábasa tetszés szerinti példával cáfolhat. (...) Semmi sem veszedelmesebb tehát a politikában, a politika elméletében és gyakorlatában, mint az, ha egy ilyen séma, egy ilyen koncepció egyszerűen tudományosnak deklarálja magát, és hívőit olyan félrevezető és veszedelmes bizonyosságba ringatja, amely bizonyosságnak ezen a területen nincs meg a lehetősége*” (Bibó, 1986: 7-8).

Bibó figyelmeztetését szem előtt tartva az államközi és nemzetközi kapcsolatok elemzése során a földrajzra nem meghatározó, hanem a kereteket kijelölő tényezőként tekintek. A konkrét kül- és biztonságpolitikai döntések értelmezésekor interpretatív megközelítést alkalmazok, azaz általános törvényszerűségek keresése helyett a szereplők szubjektív perspektíváit és percepcióit igyekszem megérteni. Ebben a vonatkozásban a kulcskérdések a következők: A politikai

vezetők miként értelmezik a geopolitikai környezetet, és az alapján milyen külpolitikai és biztonságpolitikai következtetéseket vonnak le? A politikai vezetők és diplomaták milyen diskurzusok mentén reagálnak a geopolitikai környezet alakulására? Miként befolyásolja a vezetők valóságérzékelését a történelemben gyökerező geopolitikai kultúra? Hogyan függenek össze a külpolitikai és biztonságpolitikai döntések a vezetők belpolitikai érdekeivel? A szubjektív szempontok értelmezése során elsősorban három forrástípusra, illetve módszerre támaszkodom: (1) a török és az orosz geopolitikai gondolkodással, politikai rendszerrel foglalkozó könyvek és tanulmányok elemzése; (2) a kutatás során személyesen vagy online formában, török, orosz és magyar szakértőkkel készített mélyinterjúk feldolgozása ; (3) a török, illetve orosz elnökség, kormány és külügyminisztérium honlapjain elérhető anyagok – beszédek, interjúk, cikkek, deklarációk – kontextualizált diskurzus-elemzése.

Az objektív és a szubjektív tényezők egymástól elválaszthatatlanok, egymással szimbiózisban „léteznek”: a geopolitikai percepciók a geopolitikai környezet pillanatnyi állapotának szubjektív értelmezései, a geopolitikai környezet alakulása pedig döntő részben a percepciókon alapuló politikai döntések függvénye. Ebből a premisszából kiindulva a környezet és a percepciók elemzését nem különálló fejezetekben, hanem egymással összefüggésben, az értekezés tematikai felépítését követve végzem el.

IV. AZ ÉRTEKEZÉS FELÉPÍTÉSE

Az értekezés bevezető gondolatokat követő, második része a geopolitika elméletét tekinti át: röviden összefoglalja a diszciplína fejlődéstörténetét, valamint ismerteti és összehasonlítja a geopolitika két meghatározó elméleti irányzatát. Az értekezés harmadik részében a vizsgált konfliktus tágabb kontextusát tekintem át. A dolgozat ezen szakasza összekötő kapcsot hivatott teremteni az elméleti keret, valamint az esettanulmány elemzése között. Először a török, majd az orosz geopolitikai gondolkodás sajátosságait elemzem, különös tekintettel a két nemzet változó geopolitikai környezethez való alkalmazkodási kísérleteire; valamint a birodalmi múlthoz és nyugati világhoz való ambivalens viszonyulására. Ezt az orosz-török kapcsolatok 2015 előtti alakulásának vizsgálata egészíti ki, amelyben kiemelt figyelmet szentelek a két állam energetikai kapcsolatainak és egymáshoz fűződő geopolitikai percepcióinak. A 2015-2016-os konfliktust feldolgozó negyedik rész tagolását a fent ismertetett kutatási kérdések jelölik ki: az első fejezet ennek megfelelően a Szíria kapcsán kibontakozott orosz-török érdekellentéttel és a 2015. november 24-i incidenssel; a második az incidenst követő, mintegy hét hónapon át tartó bilaterális válság geopolitikai és geoökonómiai aspektusaival; a harmadik

pedig a válságot követő normalizációs folyamattal foglalkozik. Az értekezés a hipotézisek vizsgálatát és a dolgozat végkövetkeztetéseit magába foglaló ötödik résszel zárul.

V. A HIPOTÉZISEK VIZSGÁLATA

Az első hipotézis vizsgálata és értékelése: A török és az orosz külpolitikai gondolkodás egyaránt támaszkodik a klasszikus geopolitikai iskola „örökzöld” elméleteire, mindenekelőtt Friedrich Ratzel organikus állam-elméletére; Halford Mackinder magterület-elméletére; Nicholas Spykman peremvidék-elméletére; valamint Karl Haushofer élettér-elméletére. Ennek megfelelően Törökország és Oroszország a bipoláris rendszer felbomlása után külpolitikájukat és a nemzetközi kapcsolatokban betöltendő szerepüket elsősorban geopolitikai szempontok alapján határozták meg. A hidegháború utáni török külpolitikai gondolkodás meghatározó alakja, Ahmet Davutoğlu a szovjet blokk megszűnését a közel-keleti, kaukázusi és közép-ázsiai török befolyás kiterjesztésének és az oszmán birodalmi örökség újraértékelésének lehetőségeivel összefüggésben, pozitív fejleményként azonosította. Oroszország az 1990-es években a területi visszaszorulásnak, a szuperhatalmi státusz váratlan elvesztésének és a gazdasági-szociális válságnak a traumáját élte át, ami alapján Jevgenyij Primakov, majd Vlagyimir Putyin azt a következtetést vonták le, hogy Moszkvának a nyugati minták imitálása és az amerikai globális hegemonia elfogadása helyett a nagyhatalmi státusz megőrzésére, valamint a posztszovjet tér politikai és gazdasági újjászervezésére kell törekednie. A Szovjetunió felbomlása nyomán kialakult geopolitika vákuum betöltésére irányuló török, és a korábbi érdekszférájának visszaállítására, illetve fenntartására irányuló orosz geostratégiai ambíciók ütközése az 1990-es évek közepén tetőző államközi feszültséget eredményezett. Az évtized végén, részben a közép-ázsiai török ambíciók csökkenésének köszönhetően az orosz-török viszonyban pozitív változás ment végbe, ami gazdasági szempontból a két ország egyre erősödő kölcsönös függésében mutatkozott meg.

Az orosz-török kapcsolatok újabb fordulópontját a 2008-as orosz-grúz háború, és azzal összefüggésben a fekete-tengeri erőegyensúly Oroszország javára történő elmozdulása jelentette, ami újfent rávilágított geopolitikai érdekellentéteikre. A két állam külpolitikájában közös pont a birodalmi örökség felvállalására és az egypólusú világrend meghaladására irányuló szándék, ez azonban a befolyási övezeteik közötti területi átfedések miatt nemcsak a Nyugattal, hanem az egymással való kapcsolataikat is próbára teszi. Az arab világon 2011-ben végigsöprő regionális forradalmi hullámra adott eltérő reakcióik szintén arra utaltak, hogy a két ország viszonyát „stratégiai partnerségnek” láttató narratívák valójában megalapozatlanok. A 2008 és 2014 közötti időszakban az orosz-török kapcsolat legnagyobb – a 2015-2016-oshoz

hasonló törést azonban nem eredményező – szakítópróbája a Krím annexiója volt, melynek eredményeként Törökország végképp elvesztette a Szovjetunió felbomlása óta a fekete-tengeri térségben élvezett stratégiai erőfölényét. A 2015. novemberi incidens előtti és utáni török-ukrán interakciók összehasonlítása alapján az értekezés arra a következtetésre jut, hogy Ankara kezdetben a retorikán túlmenően nem kérdőjelezte meg a Krím-félszigetre de facto kiterjesztett orosz fennhatóságot, és csupán a Szíria kapcsán kibontakozó orosz-török ütközést követően fokozta az Ukrajnával való stratégiai együttműködését.

Ankara és Moszkva geopolitikai érdekeik mentén vállaltak egyre látványosabb szerepet a szíriai konfliktusban. A klasszikus és a kritikai geopolitikai irányzatokat ötvöző episztemológiai és módszertani megközelítést igazolja, hogy a két állam kül- és biztonságpolitikai lépései az objektív és a szubjektív geopolitikai tényezők egyidejű figyelembevételével válnak érthetővé. Szíria földrajzi elhelyezkedése, Törökországhoz való közelsége, a két országot elválasztó természetes határok hiánya, valamint a kurd népesség területi eloszlása olyan statikus körülmények, melyek nyilvánvalóan befolyásolták, ugyanakkor nem determinálták Ankara stratégiáját. A török döntéshozókat mindenekelőtt három geopolitikai percepció vezérelte: (1) az Aszad-rezsim bukása Törökország regionális érdekeit szolgálja; (2) Aszad Kadhafihoz hasonlóan bukásra van ítélve; (3) az észak-szíriai kurdok területi expanziója egzisztenciális fenyegetést jelent a török államra nézve. Ezzel párhuzamosan a Kreml – Szíria földrajzi elhelyezkedését és a Kaukázushoz és Közép-Ázsiához való közelségét, valamint az ország eurázsiai energiaáramlásokban betöltött tranzitszerepét szem előtt tartva – a rezsimváltás megakadályozását és Szíria állam területi egységének fenntartását azonosította prioritásként. Ennek kapcsán Moszkva lépéseit olyan szubjektív tényezők befolyásolták, mint az Észak-Kaukázushoz fűződő fenyegetettségpercepciók, a Kelet-Mediterráneumhoz kötődő stratégiai ambíciók, a közel-keleti „színes forradalmaktól” való félelem, valamint a nagyhatalmi státusz demonstrálásának szándéka.

Amikor 2015 nyarán reális lehetőséggé vált a szíriai diktátor bukása, Moszkva a terrorizmus elleni harcra hivatkozva katonai intervenciót hajtott végre a megmentése érdekében, amit Ankara saját befolyási övezetébe való közvetlen és agresszív behatolásként érzékelt. A Szíriához fűződő érdekek ütközéséből eredő, az orosz beavatkozást megelőzően közvetett konfliktus ezáltal közvetlenné vált, és a 2015. november 24-i incidens nyomán átmeneti jellege ellenére is súlyos törést okozott a két állam kapcsolatában. Az orosz gép lelövését követő, hét hónapos bilaterális válság – melynek során az aszimmetrikus gazdasági függőség Moszkva részéről politikai fegyverré alakult – annak bizonyítékaként értékelhető, hogy az orosz-török

viszonyban a közvetlen geopolitikai érdekütközés képes felülmúlni a mindkét fél számára előnyös gazdasági együttműködés racionalitását. A két állam kapcsolatának váratlan gyorsaságú rendeződése 2016 második felében nem a geopolitikai érdekkülönbségek feloldását, hanem a kényes ügyeket ignoráló „kompartmentalizációs” diskurzus visszatérését jelentette. Ezt támasztja alá, hogy Erdoğan és Putyin 2017 májusában úgy deklarálták a normalizációs folyamat sikeres lezárását, hogy kevesebb mint egy hónappal korábban a szíriai kormányerőkkel szembeni amerikai rakétatámadás rávilágított a Szíriához kötődő török és orosz geostratégiai érdekek között továbbra is létező ellentétre. Mindezek fényében az első hipotézist igazoltnak tekintem.

A második hipotézis vizsgálata és értékelése: a gazdasági együttműködés kölcsönös előnyei mellett az orosz-török viszony millenniumot követő pozitív fordulatát a két állam nyugati világgal való kapcsolatainak megromlása idézte elő. Moszkva geopolitikai percepcióit mindenekelőtt Szerbia 1999-es bombázása; a 2003-as iraki invázió; a NATO keleti irányú terjeszkedése; a Nyugat által közvetett módon támogatott posztszovjet „színes forradalmak”; valamint az Európai Unió egyre aktívabb keleti szomszédságpolitikája befolyásolták. Ezzel párhuzamosan, elsősorban az Egyesült Államok iraki háborúja és Törökország európai uniós csatlakozási folyamatának megrekedése nyomán, a török geopolitikai diskurzusban előtérbe kerültek a Nyugat melletti feltétlen elköteleződést a nemzeti érdekekkel szembeállító narratívák. A dolgozat vonatkozó megállapítása szerint a Nyugattal megélt negatív tapasztalatok által motivált orosz-török közeledés diszkurzív szinten a regionális önrendelkezés doktrínájában öltött testet, ami az exkluzív regionális integrációk felemelkedését azonosítja az amerikai globális hegemonia alternatívájaként.

Törökország és Oroszország viszonya ugyan 2008-tól ismét feszültté vált, az Egyesült Államokkal való kapcsolataik alakulása azonban a 2010-es évtized közepén változatlanul együttműködésre ösztönözte őket: Ankara és Washington között elsősorban az észak-szíriai kurd milíciáknak nyújtott amerikai katonai támogatás generált feszültséget; ezzel egyidejűleg Moszkva és Washington viszonya az ukrajnai válság nyomán került mélypontra. A kutatás során elkészített mélyinterjúk alapján az értekezés arra a következtetésre jut, hogy a 2016 júniusában kezdődő orosz-török normalizáció szorosan összefüggött Törökország és Oroszország, valamint az euroatlanti szövetség közötti érdekellentétekkel: az, hogy az észak-szíriai biztonsági övezet kialakítása kapcsán nem számíthatott az Egyesült Államok vagy a NATO támogatására, Moszkva irányába történő diplomáciai nyitásra ösztönözte Ankarát, amit a nyugati szövetségi rendszer megosztottságában érdekelt orosz vezetés pozitívan fogadott.

A 2015-2016-os konfliktus tehát a II. világháborút követő szovjet-török területi vitával ellentétben nem eredményezte a török-amerikai (tágabb értelemben török-nyugati) együttműködés elmélyülését, ami hozzájárult az orosz-török kapcsolatok rendeződéséhez. A 2016. júliusi sikertelen puccskísérletet követő török nyilvános diplomáciai kommunikáció vizsgálata a török-nyugati kapcsolatok megromlása és a török külpolitika eurázsiai fordulata közötti összefüggésre mutat rá: a nyugati vezetők kritikus reakciója Erdoğan puccskísérletet követő, terror-elleni fellépésként keretezett politikai tisztogatására ösztönzőleg hatott az orosz-török együttműködésre (ennek kapcsán lásd a 6. hipotézis vizsgálatát). Bilaterális kapcsolatok rendeződése óta Ankara és Moszkva láthatóan törekednek arra, hogy nézeteltéréseiket hatékonyabban menedzseljék, a lehetséges eszkalációkat pedig elkerüljék. Abból kiindulva, hogy Erdoğan és Putyin egyaránt hívei a többpólusú világrend koncepciójának, a második hipotézist igazoló következtetésre juthatunk: Törökország és Oroszország azért hajlandóak egymás irányába fokozott önmérsékletet és kompromisszumkészséget tanúsítani, mert „stratégiai partnerségük” fenntartásában az Egyesült Államok globális pozíciójának gyengülését látják.

A harmadik hipotézis vizsgálata és értékelése: A török kormány a *regionális önrendelkezés* jegyében, és a Líbiához fűződő gazdasági érdekeltségeire tekintettel, kezdetben kritikusan viszonyult az Egyesült Királyság és Franciaország által kezdeményezett líbiai katonai beavatkozáshoz. Azt követően azonban, hogy az intervenció az ENSZ BT 1973-as számú határozatának elfogadásával nemzetközi jogi legitimitációt nyert, Ankara revideálta álláspontját, és korlátozott szerepvállalás formájában részt vett a Kadhafi-rezsim bukását eredményező beavatkozásban. Erdoğan harminckét nappal a líbiai diktátor halála után foglalt először egyértelmű állást a szíriai polgárháborút illetően, és a hatalomból való azonnali távozásra szólította fel Aszadot. Figyelmeztetése, miszerint Aszad lemondás hiányában Kadhafi sorsára jut, arra enged következtetni, hogy a török kormány egy újabb nemzetközi intervenció megvalósulásával kalkulált. A szíriai status quo megváltozásában geopolitikai okokból érdekelt Ankara részben ettől a percepciótól vezérelve válhatott a lázadó csoportok egyik legaktívabb támogatójává. Ezt támasztja alá, hogy Davutoğlu 2012. augusztus 30-án, az ENSZ BT épületében elmondott beszédében csalódottságának adott hangot annak kapcsán, hogy a Biztonsági Tanács két állandó tagja, Oroszország és Kína elutasította az Aszad-rezsimmel szembeni nemzetközi fellépést legitimálni hivatott határozattervezeteket. Az így kialakult diplomáciai patthelyzet rendkívüli kihívás elé állította Törökországot: attól a téves feltételezéstől vezérelve, hogy a szíriai események a líbiai forgatókönyv szerint fognak

alakulni, Ankara 2012 elejére olyan mértékben involválódott a konfliktusban, hogy abból már nem volt lehetősége kihátrálni.

Az orosz elnök és külügyminiszter vonatkozó beszédeinek elemzése igazolja a feltételezést, miszerint Moszkva merev diplomáciai állásfoglalása a szíriai konfliktus kapcsán összefügg a líbiai eseményekkel. A nyugati intervenció Líbiában – amely részben Moszkva ENSZ BT-szavazás során tanúsított semlegességének köszönhetően kaphatott nemzetközi jogi legitimitációt – egyszerre jelentett öngazolást, tapasztalatot és narratív eszközt a Kreml számára. Egyrészt, az emberi jogi diskurzusba ágyazott katonai beavatkozás tényleges célja a Kadhafi-rezsim megdöntése volt, ami Moszkva perspektívájából igazolja a meggyőződést, hogy a NATO humanitárius szempontokra hivatkozva érvényesíti stratégiai érdekeit a nyugati hegemoniát megkérdőjelező autoriter rezsimekkel szemben. Másrészt, a szövetség „kreatív” jogértelmezése megerősítés volt Putyin számára arra vonatkozólag, hogy ha Oroszország diplomáciai kompromisszumot köt, azzal a Nyugat vissza fog élni. Harmadrészt, a líbiai állam beavatkozást követő dezintegrációja és a válság tágabb régióra gyakorolt spillover-hatása a Kreml hivatkozási alapjává vált, melynek révén hatékonyabban volt képes szemléltetni a nyugati intervencionizmus destruktív következményeit. A líbiai fejlemények orosz geopolitikai diskurzusra gyakorolt hatása leglátványosabban Szíria kapcsán mutatkozott meg: Putyin és Lavrov nyilvános diplomáciai kommunikációjának elemzése arra enged következtetni, hogy az orosz vezetés elemi érdekként azonosította a líbiai forgatókönyv újbóli érvényesülésének megakadályozását, ami Szíria (orosz értelmezés szerint) legitim vezetője melletti határozott kiállást tett szükségessé. Mindezek alapján úgy gondolom, a szíriai konfliktusra reflektáló török és orosz geopolitikai narratívák dekódolása igazolta az arra vonatkozó feltételezésemet, hogy a NATO 2011-es líbiai intervenciója hatással volt Ankara és Moszkva Szíria-stratégiáira, és azokat az évtized első felében egymással ellentétes irányba terelte.

A negyedik hipotézis vizsgálata és értékelése: Az értekezés 2015-2016-os válságot feldolgozó fejezetének egyik kulcsmegállapítása, hogy a novemberi repülőgép-incidentet követően a két állam kapcsolatában a geopolitikai és gazdasági ügyeket szétválasztó „kompartmentalizációs” diskurzus helyét a geoökonómia, azaz a gazdasági befolyás geopolitikai instrumentalizációja vette át. A két ország gazdasági összekapcsoltságának aszimmetrikus jellegét kihasználva Moszkva szankciók alkalmazásával gyakorolt nyomást Ankarára. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy az orosz gazdasági hadviselés hatásos, ugyanakkor kétélű fegyvernek bizonyult. A törökországi kereskedelmi és turisztikai statisztikák elemzése alátámasztja, hogy az orosz büntetőintézkedések hatása azonnali és nagy intenzitású

volt, ami – Joseph Nye és Robert Keohane interdependencia-elmélete alapján – a török gazdaság magas érzékenységi szintjére világít rá. Az orosz gazdasági hadviselés hatékonyságának másik determinánsa a török gazdaság sérülékenységi szintje volt, ami Nye és Keohane értelmezésében a megváltozott helyzethez való alkalmazkodás képességét jelenti. Mivel a válságot megelőző időszakban a Törökországba beutazó turisták több mint 10%-a érkezett Oroszországból, Ankarának a szankciók hatására minimálisra csökkent orosz turizmus pótlására feltehetően középtávon sem lett volna lehetősége, ami – különösen a török gazdaság csökkenő teljesítményére és az ország romló nemzetközi megítélésére való tekintettel – a Moszkvával való viszonyának mielőbbi rendezésére ösztönözte.

A válság energetikai kapcsolatokra gyakorolt hatása ugyanakkor árnyaltabb képet mutat. Bár a Törökországba irányuló orosz földgázszállítás nem állt le, Moszkva a Török Áramlat és az Akkuyu Atomerőmű projektek felfüggesztésével egyértelművé tette, hogy szükség esetén az energiaszektor is geoökonómiai célpontnak tekintti. Annak fényében, hogy 2015-ben a török földgázimport közel 60%-a Oroszországból érkezett, ez komoly pszichológiai nyomás alá helyezte, és ezzel összefüggésben az orosz gáztól való függés átértékelésére ösztönözte Ankarát. Az orosz-török energiakapcsolatok egyik legkiválóbb szakértőjével, Mítat Çelikpalával készített mélyinterjú alátámasztotta a feltételezésemet, miszerint a válság maradandó nyomot hagyott a török energiastratégiában: a török kormány másfél évtizeden keresztül a szakértői figyelmeztetések ellenére sem kezelte kellő komolysággal az energiabiztonság kérdését, a válság hatására azonban kénytelen volt felismerni, hogy az orosz-török viszony kiszámíthatatlansága miatt az orosz gáztól való függés abban az esetben is kockázatot jelent, ha a két állam pillanatnyi kapcsolata nem konfliktusos. Ennek jegyében Ankara előtérbe helyezte az energetikai partner- és forrásdiverzifikációt, melynek eredménye idővel egyértelműen megmutatkozott. Az értekezés a törökországi földgázimport forrásországok szerinti eloszlásának, illetve az elektromos áram-termelés forrásalapú alakulásának vizsgálatán keresztül vezeti le, hogy a válságot követő években Törökország orosz gáztól való függése ugyan nem szűnt meg, a mértéke azonban fokozatosan csökkent.

Mindezek alapján az orosz geoökonómiai kampány összképe ambivalens. Mivel nem volt képes gazdasági kapcsolatrendszerének gyors diverzifikációjára, Ankara (részben) a gazdasági szankciók hatására az orosz érdekeknek megfelelően változtatott külpolitikáján. Ezzel egyidejűleg azonban a gazdasági offenzíva negatív hatásai Oroszországot is érintették. A válság geoökonómiai dimenziójának elemzése a gazdasági hadviselés két hátulütőjére mutat rá: (1) A gazdasági hadviselés diverzifikációs stratégia alkalmazására ösztönzi a megtámadott felet, ami

a hipotézisnek megfelelően hosszútávon a támadó zsarolási potenciáljának csökkenését vonhatja maga után: a török diverzifikációs erőfeszítések következményeként a két állam kölcsönös gazdasági függése egyre kisebb mértékben aszimmetrikus, ami a Törökországgal szembeni orosz geoökonómiai érdekérvényesítő képesség gyengülését eredményezi. (2) A kölcsönös függés miatt a szankciók kivetése a támadó ország gazdaságát is megterheli. Elsősorban ezzel magyarázható, hogy a szénhidrogénexportból származó bevételektől erőteljesen függő Oroszország nem zárta el a Törökországba irányuló földgázáramlást.

A 2014-től kibontakozó orosz-ukrán konfliktus ezenfelül Moszkva szempontjából felértékelte a kis-ázsiai ország eurázsiai energiaáramlásokban játszott tranzitszerepét is. Ennek fényében nem meglepő, hogy a bilaterális válság lezárását államközi megállapodás követte a Török Áramlat gázvezeték megvalósításáról, ami Oroszország számára lehetővé teszi az európai piacok délkeleti irányból, Ukrajna megkerülésével történő elérését. Gazdasági szempontból tehát Oroszország is érdekelt volt a kapcsolatok mielőbbi rendezésében, ami magyarázatul szolgál a török elnök 2016 júniusi diplomáciai gesztusának pozitív fogadtatására. Az értekezés vonatkozó megállapítása, hogy a negyedik hipotézis kiegészítésre szorul: a gazdasági hadviselés hatékonysága nemcsak a megtámadott, hanem a támadó fél diverzifikációs lehetőségeinek is a függvénye.

Az ötödik hipotézis vizsgálata: A hipotézis vizsgálata megkívánta a török-kurd ellentét okainak feltárását, melynek kapcsán az értekezés az alábbi megállapításra jutott: a konfliktus eredőjeként Ankara homogenizáló kisebbségpolitikája, illetve az Oszmán Birodalom felbomlásának kollektív traumájával összefüggő, a török geopolitikai gondolkodást befolyásoló dogmatizmus azonosítható. A kurd nemzeti identitás az asszimilációs kényszer ellenhatásaként bontakozott ki és erősödött meg a Török Köztársaság megalapítását követő évtizedekben, ami szubnacionális kihívást jelent a török állam egységes nemzeti identitáson alapuló autoritása számára. A kurd kisebbség autonómiatörekvéseit az állam túlélését fenyegető biztonságpolitikai kihívásként azonosító diskurzus a „Sévres-szindrómában” gyökerezik, amely annak a traumatikus élménynek a tömegpszichológiai reflexe, hogy az európai nagyhatalmak a belső ellenségeket, vagyis a vallási és etnikai kisebbségeket felhasználva darabolták fel az birodalmat. Az 1980-as években a konfliktus transznacionális jelleget öltött, amikor Szíria befogadta a PKK-t és annak vezetőjét, Abdullah Öcalant. A török állam és a kurd szervezet 1993-tól újult erővel berobbanó háborúját Moszkva az Ankarával szembeni nyomásgyakorlás érdekében, a kurdok támogatásával kihasználta, amire a Törökország a csecsen szeparatista mozgalomnak nyújtott segítséggel válaszolt. Az értekezés vonatkozó

megállapítása, hogy a másik fél területi szuverenitását megkérdőjelező szeparatista csoportok kölcsönös támogatása a Szovjetunió felbomlását követő orosz-török geopolitikai érdekellentétekkel összefüggésben válik értelmezhetővé. Az egymás belügyeibe való beavatkozás gyakorlata az évtized végén a bilaterális viszony normalizálódásával átmenetileg véget ért – ezt részben Moszkva 1998 végén meghozott arra vonatkozó döntése szemléltette, hogy Oroszország nem fogadja be a PKK Szíriából kiutasított vezetőjét.

A 2010-es évek közepére a török kormány számára stratégiai célkitűzéssé vált, hogy az Aszad-rezsim területi visszavonulását kiaknázó szíriai kurd csoportok további terjeszkedését katonai intervenció révén gátolja meg. A török geopolitikai percepciók, valamint a törökországi bel- és külpolitika közötti összefüggések vizsgálata arra enged következtetni, hogy Ankara beavatkozási hajlandósága három tényező hatására erősödött meg: 1) Meghatározó jelentőségű az a török fenyegetettségpercepció, miszerint a YPG territoriális expanziója mozgásba lendítheti a délkelet-törökországi kurdok szeparatista törekvéseit. Ankara perspektívájából ezért az észak-szíriai helyzet 2015-re offenzív biztonsági dilemmává alakult, melynek értelmében, a török állam csak akkor képes garantálni Belső-Anatólia és Délkelet-Anatólia politikai egységét, ha biztonságpolitikáját kiterjeszti Észak-Szíriára. 2) A török állam és a PKK közötti, 2008-ban kezdődő tárgyalási folyamat 2015 nyarán, elsősorban a Kobane ostroma kapcsán kibontakozó feszültségek következtében összeomlott. 3) A 2015 júniusi törökországi parlamenti választáson az AKP nem tudta megszerezni a mandátumok abszolút többségét, és megfelelő koalíciós partner híján csak kisebbségi kormányt tudott alakítani. A választás relatíve legnagyobb nyertese a kurd kisebbség autonómiája mellett kiálló HDP volt, melynek sikere nacionalista-rendpárti diskurzus irányába terelte, és a szélsőjobboldali MHP-val való együttműködésre ösztönözte Erdoğant.

A novemberi repülőgép-incidenst követően Oroszország egyik legfontosabb válaszlépése volt, hogy Sz-400-típusú légvédelmi rakétarendszert telepített Szíriába, és ellehetlenítette az észak-szíriai biztonsági övezet létrehozni hivatott török katonai intervenciót. Ezzel párhuzamosan Moszkva látványosan elmélyítette a különböző kurd csoportokkal való diplomáciai, politikai és katonai együttműködését. Az értekezés válságot feldolgozó fejezete ezt a következő orosz lépésekkel támasztja alá: a korábbi évek nyilvános diplomáciai kommunikációjával szakítva az orosz külügyminisztérium kritika tárgyává tette a török állam kisebbségpolitikáját; röviddel az orosz gép lelövése után a HDP és a PYD is politikai irodát nyithatott Moszkvában; Lavrov az incidenst követően többször nyilatkozott arról, hogy Ankara kurdellenes Szíria-politikája

akadályt gördít az Iszlám Állammal szembeni hatékony fellépés elé; az orosz légierő Északnyugat-Szíriában aktív támogatást biztosított a YPG számára.

2016 augusztus végén, két hónappal az orosz-török normalizáció kezdete után, a török hadsereg megindította az Eufrátesz Pajzsa Hadműveletet, és a Dzsarábulusz, Azaz és Al-Bab városok közötti terület elfoglalásával megakadályozta Afrin és Kobane kurd kantonok földrajzi egyesítését. Amikor az Aszad-rezsim és az orosz légierő 2016 decemberében offenzívát indított Kelet-Aleppó visszafoglalása érdekében, Ankara ehhez a városrészben tartózkodó milíciák Idlibbe történő átcsoportosításával asszisztált. Az említett történések – a normalizációs folyamat kezdete, a török hadművelet megindítása és Kelet-Aleppó visszafoglalása – kronológiai sorrendje arra enged következtetni, hogy Oroszország azért cserébe engedélyezte a török katonai intervenciót, hogy Ankara háttérbe szorította a szíriai rezsim megdöntésének ambícióját. Mindezek alapján a Törökország, Oroszország és a PKK/PYD közötti geopolitikai dinamikákban a hipotézist igazoló tendencia rajzolódik ki: Moszkva Ankarával való konfliktus esetén fokozza, az orosz-török kapcsolatok kedvező alakulása esetén pedig mérsékeli vagy felfüggeszti együttműködését a Törökország által fenyegetésként azonosított kurd csoportokkal. Az értekezés ebből következő konklúziója szerint Oroszország szíriai kurdokhoz való viszonyulását nagymértékben befolyásolja a Törökországgal való kapcsolatainak pillanatnyi állapota.

A hatodik hipotézis vizsgálata és értékelése: Dacára annak, hogy az orosz-török normalizációs folyamat csupán fél hónapja tartott, a 2016. júliusi törökországi puccskísérlet másnapján Putyin az első között biztosította feltétlen támogatásáról Erdoğant. Az értekezés vonatkozó megállapítása szerint a Kreml a saját geopolitikai és belpolitikai érdekeinek megfelelően viszonyult a törökországi eseményekhez. Egyrészt, Moszkva az euroatlanti közösség belső megosztottságában és Ankara eurázsiai fordulatában érdekelt, amit az adott helyzetben Erdoğan hatalomban maradása szolgált. Másrészt, a szintén autoriter berendezkedésű török állam legitimitását nyíltan és erőszakosan megkérdőjelező puccsisták potenciális sikerét Putyin az orosz rezsim stabilitását közvetett módon veszélyeztető kihívásként azonosította – részben ezzel magyarázható az a tényt is, hogy nem bizonyítható, de több, a kutatás során meginterjúvolt szakértő szerint valószínűsíthető feltételezés, miszerint Moszkva titkosszolgálati információt adott át Ankarának a közelgő államcsínyről.

A puccskísérletet követően Törökország Egyesült Államokkal és Európai Unióval való kapcsolata tovább romlott, ezzel egyidejűleg Oroszországgal való viszonya – a két állam továbbra is létező geopolitikai érdekkülönbségei ellenére – látványosan javult. Az értekezés

ennek kapcsán arra a konklúzióra jut, hogy Ankara szempontjából a normalizációs folyamat felgyorsításának elsősorban nem nemzetstratégiai, hanem rezsimbiztonsági okai voltak: Moszkva azért válhatott az Erdoğan-rezsim legfontosabb külső szövetségesevé, mert a nyugati vezetőkől eltérően Putyin az „autoriter szolidaritás” jegyében aktívan támogatta a török elnököt a „belső ellenségekkel” szemben, és nem kérdőjelezte meg az általa alkalmazott, a demokrácia liberális felfogásával összeegyeztethetetlen politikai eljárások legitimitását.

A puccskísérlet, illetve az azt követő törökországi események, és az orosz-török normalizáció közötti összefüggést az értekezés az alábbi négy fejleménnyel támasztja alá: 1) Erdoğan első külföldi útján Szentpétervárra látogatott, ahol Putyinnal közösen deklarálta az orosz-török kapcsolatok mielőbbi rendezésének célkitűzését. 2) A sikertelen államcsínyt követően a török nyilvános diplomáciai kommunikációban előtérbe kerültek a Nyugat hanyatlását és Eurázsia felemelkedését tematizáló geopolitikai narratívák. 3) A török politikai vezetés részben a puccskísérlet hatására döntött arról 2016-ban, hogy nem nyugati, hanem orosz légvédelmi rendszert vásárol. 4) A novemberi incidens hivatalos török értelmezése átalakult, Ankara visszamenőleg a puccs végrehajtásával vádolt Gülen-mozgalmat tette felelőssé az orosz repülőgép lelövéséért. Az értekezés ezzel összefüggésben mutat rá, hogy Andrej Karlov ankarai orosz nagykövét 2016. decemberi meggyilkolása nem okozott törést a két állam viszonyában – Moszkva elfogadta a török narratívát, miszerint a merényletet az orosz-török szövetség felbomlásában érdekelt „gülenisták” hajtották végre. A Gülen-mozgalom bűnbaknak való kikiáltása ebből következően a bilaterális kapcsolatok rendezésének narratív eszközévé vált.

A két ország viszonyának váratlan gyorsasággal lezajlott normalizációja általános értelemben a kritikai geopolitikai iskola által hangsúlyozott tézist támasztja alá, miszerint az államközi kapcsolatok dinamikáinak megértéséhez elengedhetetlen a belpolitikai erőviszonyok és a külpolitikai döntéshozatal közötti összefüggések vizsgálata. Mindezek alapján igazoltnak tekintem a feltételezést, miszerint a rezsimbiztonsághoz és politikai legitimitációhoz kötődő belpolitikai érdekek szerepet játszottak a török-orosz bilaterális kapcsolatok gyorsütemű normalizálódásában.

VI. FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bibó István (1986a): *Válogatott tanulmányok 1935-1944*. Magvető Könyvkiadó, Budapest.
- David, Steven R.: Explaining Third World Alignment. *World Politics*, 43(2): 233-256. DOI: 10.2307/2010472.
- Dudlák Tamás (2020): Török külpolitika új alapokon. A szíriai konfliktus kialakulása és a török külpolitika paradigmaváltása, 2011–2012. *Világtörténet*, 10 (42.): 223-245.

- Egeresi Zoltán (2017): A centrum nyomában: geopolitikai gondolkodás és külpolitikai útkeresés Törökországban. *Külügyi Szemle*, 16 (4): 64-87.
- Egeresi Zoltán (2022): [Közvetítő szerepben – Törökország és az orosz-ukrán háború](#). Stratégiai Védelmi Kutatóintézet. Elérve: 2023. 03. 23.
- Goncharenko, Roman (2020): [Idlib crisis: The high stakes for Turkey and Russia](#). Deutsche Welle. Elérve: 2023. 03. 18.
- Gyurgyák János (2018): *Európa alkonya?* Osiris Kiadó, Budapest.
- Kalmár Zoltán (2013): Hatalmi rivalizálás az új Eurázsiaiban: különös tekintettel az orosz–török viszonyra. In: Grünhut Zoltán – Vörös Zoltán (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén*. Publikon Kiadó, Pécs.
- Kissinger, Henry (2015): *Világrend*. Antall József Tudásközpont, Budapest.
- Kozma Tamás (2016): A török-orosz kapcsolatok energiadiplomáciai aspektusai. In: Baranyi Tamás Péter – Szálkai Kinga (szerk.): *Újhold: A török külpolitika útkeresése a 21. század elején*. Antall József Tudásközpont, Budapest.
- Kramer, Andrew E. – Gall, Carlotta (2019): [Amid Tensions With U.S., Erdogan Praises Ties With Russia](#). The New York Times. Elérve: 2023. 03. 18.
- Lechner Zoltán (2019a): Törökország szerepvállalása a Nyugat-Balkánon. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 13 (2): 28-53.
- Lechner Zoltán (2019b): Törökország, Szíria és Irak kapcsolata az édesvízelosztás problémájának tükrében. *Külügyi Szemle* 18 (1):29-52.
- Lechner Zoltán (2020): A krími válság geopolitikai és geoökonómiai előzményei. *Pólusok*, 1 (1): 83-106. DOI: 10.15170/PSK.2020.01.01.04.
- Lukov, Yaroslav – Murphey, Matt (2022): [Turkey threatens to block Finland and Sweden Nato bids](#). BBC. Elérve: 2023. 03. 19.
- Magyarország Kormánya (2016): [Orbán Viktor 2016. évi évértékelő beszéde](#). Youtube. Elérve: 2022. 05. 10.
- Marshall, Tim (2019): *A földrajz fogságában*. Park Könyvkiadó, Budapest.
- Nye, S. Joseph – Keohane, O. Robert (2012): *Power and Interdependence (4th ed.)*. Longman, Glenview.
- Pénzváltó Nikolett (2020): *Oroszország helye Törökország kül-, biztonság- és védelempolitikájában, 2016–2019*. Doktori (PhD) Értekezés. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola.
- Rácz András (2022): [A világ nem lesz már ugyanolyan – az orosz-ukrán háború első tanulságai](#). Válasz Online. Elérve: 2023. 03. 21.
- Reuters (2022): [Turkey doubles Russian oil imports, filling EU void](#). Elérve: 2022. 08. 29.
- Sz. Bíró Zoltán (2017): A Szovjetunió és Oroszország a Közel-Keleten. *Világtörténet* 7 (39): 597-618.
- Szigetvári, Tamás (2014): Eurázsiai partnerek – orosz-török politikai és gazdasági kapcsolatok a 21. században. *Kelet-Európa tanulmányok* (10): 96-112.
- Szilágyi István (2019): Az orosz geopolitikai gondolkodás. Áttekintés. *Geopolitikai Szemle* 1 (1): 9–39.

Tokay, Menekse (2021): [Russia plays 'tourist card' against Turkey amid political standoff](#). Arab News. Elérve: 2023. 03. 18.

Trenin, Dimitri (2016): [Russia in the Middle East: Moscow's objectives, priorities, and policy drivers](#). Carnegie Endowment for International Peace. Elérve: 2023. 03. 19.

VII. A SZERZŐ TÉMÁBAN MEGJELENT PUBLIKÁCIÓI

Lechner Zoltán (2019): Törökország szerepvállalása a Nyugat-Balkánon. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 13 (2): 28-53.

Lechner Zoltán (2019): Törökország, Szíria és Irak kapcsolata az édesvízelosztás problémájának tükrében. *Külügyi Szemle* 18 (1): 29-52.

Lechner Zoltán (2020): A krími válság geopolitikai és geoökonómiai előzményei. *Pólusok*, 1 (1): 83-106. DOI: 10.15170/PSK.2020.01.01.04.

Lechner Zoltán (2020): A geopolitika elméleti irányzatai: Törökország észak-szíriai kurdokkal való konfliktusán keresztül szemlélve. *Tér és Társadalom*, 34 (2): 108-128. DOI: 10.17649/TET.34.2.3241.

Lechner Zoltán (2020): A török geopolitikai gondolkodás alakulása az Oszmán Birodalom válságától az ezredfordulóig. *Mediterrán és Balkán Fórum*, 14 (1-2): 37-53.

Lechner Zoltán (2021): Orosz külpolitikai diskurzusok a posztszovjet időszakban. *Valóság: Társadalomtudományi Közlöny*, 66 (7): 16-25.

Lechner Zoltán (2021): Opposing Discourses of Terror: The Use of the Terrorist Label by the Turkish and Russian Governments in the Northern Syrian Conflict. *National Security Review (Nemzetbiztonsági Szemle)*, 9 (3): 33-53. DOI: 10.32561/nsz.2021.3.3.

Lechner Zoltán – Gibárti Sára (2021): Törökország Szíria-stratégiája 2011 és 2015 között. *Pólusok*, 2 (1): 1-30.

Lechner Zoltán: Törökország és a poszthegeemoniális világrend. *Eurázsia Szemle* (tanulmány benyújtva, befogadva).

VIII. A SZERZŐ FONTOSABB KONFERENCIASZEREPLÉSEI

XII. Köztes-Európa Konferencia, Szeged, Magyarország, 2019. Az előadás címe: Törökország nyugat-balkáni szerepvállalása.

Turkey in a Changing World Workshop, Budapest, Hungary, 2020. Title of the presentation: The relations between Turkey, Syria and Iraq from the perspective of water distribution.

25th Annual Conference of the Central European Political Science Association, Olsztyn, Poland, 2021. Title of the presentation: The geo-political and geo-economic antecedents of the Crimean crisis.

Turkey in a Changing World Workshop, Budapest, Hungary, 2022. Title of the presentation: Opposing discourses of terror: The use of the terrorist label by the Turkish and Russian governments in the northern Syrian conflict.